RUCH FILOZOFICZNY
LXXXII 2026 2

CC BY ND

Naukoznawstwo, red. Paweł Kawalec i Jacek Poznański

Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, 2025, ss. 408 (seria „Słowniki Społeczne", red. Wit Pasierbek i Bogdan Szlachta)

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/RF.2026.017

Seria „Słowniki Społeczne", finansowana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, ma w zamierzeniu jej redaktorów prezentować „stan wiedzy humanistycznej i społecznej trzeciej dekady XXI stulecia; wiedzy dotyczącej człowieka rozwijającego się w zróżnicowanych cywilizacjach, kulturach i społeczeństwach, wyznającego rozmaite religie i honorującego różne wzorce postępowania" (s. 7). Obecny tom tej serii został poświęcony badaniom nad nauką, określanym w polskiej tradycji mianem naukoznawstwa, dla którego to terminu nie ma dobrego odpowiednika w literaturze anglojęzycznej (jego dosłowny przekład *science of science* oznacza bowiem specyficznie zorientowane ilościowe badania naukoznawcze – zob. np. D. Wang, A.-L. Barabási, *The Science of Science*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

Tom rozpoczyna się od krótkiego przedstawienia dziejów badań naukoznawczych w Polsce, począwszy od grupy uczonych skupionych wokół przedwojennej inicjatywy wydawniczej *Poradnika dla samouków*, a skończywszy na rozwoju nowych obszarów badawczych naukoznawstwa i przeglądzie jego subdyscyplin. Po tym ogólnym zarysie zostało zamieszczonych pięć obszernych haseł, poświęconych kolejno pojęciu nauki (Jan Woleński), teorii nauki (Urszula Żegleń), granicom nauki (Jacek Poznański), metodom badań naukoznawczych (Paweł Kawalec) i transdyscyplinarności (Józef Bremer). Hasła te razem wzięte dają dobry obraz teoretycznych i metateoretycznych podstaw naukoznaw-

stwa, chociaż równie dobrze można byłoby do nich dołączyć opracowanie jednego z redaktorów tomu, prof. Pawła Kawalca, o rozwoju nauki, zamieszczone w części trzeciej tomu. Zauważalnym brakiem w zakresie spraw fundamentalnych jest pominięcie hasła poświęconego klasyfikacji i typologii nauk. Związane z nim zagadnienia mają nie tylko teoretyczny wymiar epistemologiczno-metodologiczny (np. odróżnienie nauk apriorycznych od aposteriorycznych oraz przyrodniczych od humanistyczno-społecznych), lecz także praktyczny, związany z obowiązującym od 2018 roku i później trochę nieszczęśliwie modyfikowanym rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych. Rozporządzenie to ma bowiem istotne znaczenie dla struktur organizacyjnych polskiego szkolnictwa wyższego i jego funkcjonowania, a tego przecież dotyczą w dużej mierze niektóre hasła recenzowanego słownika naukoznawczego.

Jego druga część, jak piszą redaktorzy, „koncentruje się na instytucjonalnych, prawnych, organizacyjnych i politycznych aspektach funkcjonowania nauki" (s. 12). Wydźwięk niektórych haseł w niej pomieszczonych ma często charakter praktyczny i niejednokrotnie nawiązuje do doświadczeń ich autorów związanych z reformowaniem organizacji i finansowania nauki polskiej. Dobitnym tego przykładem jest tekst prof. Jacka Kuźnickiego, przewodniczącego Rady Narodowego Centrum Nauki w latach 2020–2022. Nieco zbliżony charakter ma hasło o ewaluacji działalności naukowej prof. Błażeja Skocznia, przewodniczącego Komisji Ewaluacji Nauki w latach 2019–2023, a także hasło dotyczące rad uczelni opracowane przez prof. Dominika Antonowicza, który był aktywnym uczestnikiem procesów reformowania polskiego szkolnictwa wyższego za czasów ministra Jarosława Gowina. Część tę zamykają dwa hasła o wydźwięku ogólnoteoretycznym, napisane przez redaktorów tomu. Dotyczą one idei uniwersytetu (Jacek Poznański) oraz modelów rozwoju nauki (Paweł Kawalec).

Część trzecia i zarazem ostatnia recenzowanego słownika naukoznawczego gromadzi hasła dotyczące „aspektów aksjologicznych działalności naukowej, jej społecznego kontekstu z uwzględnieniem kluczowej roli komunikacji nauki" (s. 13). Po ogólnym haśle o problemach aksjologii nauki następują bardziej szczegółowe teksty dotyczące antropologicznego ujęcia nauki, komunikacji naukowej oraz informacji i dezinformacji naukowej. Część tę oraz cały tom zamykają erudycyjne i porównawcze hasła na temat miejsca nauki w społeczeństwie demokratycznym oraz naukoznawstwa w świetle katolickiej doktryny społecznej.

Tom *Naukoznawstwo*, wzięty jako całość, daje znakomity obraz problematyki tej zróżnicowanej dyscypliny, która została przedstawiona w hasłach o jednolitej strukturze, lecz pod względem treściowym zbliżonych niejednokrotnie do pogłębionych ujęć właściwych opracowaniom monograficznym. W obrazie tym zabrakło jednak położenia większego nacisku na kwestie demarkacji, czyli odróżnienia nauki od aktywności, które nauką nie są (pseudonauki, paranauki, nauki śmieciowej itp.). W drugiej połowie XX wieku, kiedy publikowane były szeroko znane prace na ten temat (jak chociażby: M. Gardner, *Pseudonauka i pseudouczeni*, przeł. B. Krzyżanowski i W. Zonn, Warszawa: PWN, 1966; J. Passmore, *Science and Its Critics*, London: Duckworth, 1978), sprawy te jawiły się znacznie bardziej wyraziście niż w obecnych czasach, w których mamy narastającą świadomość rozlicznych uwarunkowań badań naukowych, trudności z replikacją wyników i ewidentne przykłady ich naginania na życzenie firm farmaceutycznych i innych podmiotów gospodarczych (zob. np. C. Chambers, *The Seven Deadly Sins of Psychology: A Manifesto for Reforming the Culture of Scientific Practice*, Princeton: Princeton University Press, [2017] 2019; J. Jureidini, L. B. McHenry, *The Illusion of Evidence-Based Medicine: Exposing the Crisis of Credibility in Clinical Research*, Adelaide: Wakefield Press, 2020). W konsekwencji mówienie, że coś zostało „naukowo przebadane i potwierdzone", spotyka się z dużą nieufnością społeczeństwa i coraz bardziej narasta fala czegoś, co określa się mianem *science denial* (zob. G. Contessa, *Science Denial: Post-Truth or Post-Trust?*, Cambridge: Cambridge University Press, 2025). Uporządkowanie i analiza tych właśnie zjawisk oraz dotyczącej ich literatury wymagałyby odrębnego hasła. Należy mieć nadzieję, że znajdzie się na to miejsce w kolejnym wydaniu recenzowanego słownika naukoznawczego.

Na koniec kilka uwag o zauważonych drobnych brakach i usterkach. Przywołanie w bibliografii do zarysu dziejów badań naukoznawczych w Polsce (s. 32) ważnego tomu *Problemy epistemologii pragmatycznej* (Wrocław: Ossolineum, 1972) jest jak najbardziej zasadne. Jednakże tom ten nie został zredagowany wyłącznie przez T. Kotarbińskiego, lecz przez zespół w składzie: E. Geblewicz, T. Kotarbiński (przewodniczący), Z. Kowalewski i W. Osińska. Korzystając z miejsca na ostatniej stronie hasła na temat teorii nauki (s. 76), można było do bibliografii dodać klasyczną przeglądową pozycję: W. C. Salmon, *Four Decades of Scientific Explanation*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990. W wypadku książki Reschera *The Limits of Science*, przywołanej w bibliografii o granicach nauki (s. 90), należało w zapisie odnotować, że wydanie z 1999 roku jest jej poprawionym i poszerzonym wydaniem drugim (pierwsze ukazało

się w 1984 roku, o czym mimochodem wspomniano w tekście głównym hasła na s. 83). Z kolei tekst C. McGinna *Can We Solve the Mind-Body Problem?* ma polskie tłumaczenie (*Czy możemy rozwiązać problem umysł–ciało?*, przeł. M. Iwanicki, S. Judycki, w: *Analityczna metafizyka umysłu: najnowsze kontrowersje*, red. M. Miłkowski, R. Poczobut, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2008, s. 360–383). W bibliografii hasła o uniwersytetach warto byłoby wymienić książkę jednego z najwybitniejszych filozofów naszych czasów Alasdaira MacIntyre'a pt. *Bóg – filozofia – uniwersytety. Wybrane zagadnienia z historii katolickiej tradycji filozoficznej*, przeł. A. Łagodzka, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2013. W haśle o nauce w społeczeństwie demokratycznym pojawia się archaiczna/błędna pisownia czasownika *powerful* przez dwa „l" (s. 381). Z kolei zamiast *curiculm* powinno być *curriculum* (s. 383). Ogólnie jednak biorąc, cały tom został w miarę dobrze i jednolicie opracowany, a także bardzo solidnie wydany (na dobrym papierze i w trwałej oprawie). Jego wersja elektroniczna znajduje się w wolnym dostępie pod adresem: https://slownikispoleczne.ignatianum.edu.pl/index.php/ss/catalog/series/naukoznawstwo.

Tadeusz Szubka
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0002-8560-2785
e-mail: tadeusz.szubka@usz.edu.pl